

biskupie dają tylko władzę uświęcania, bez władzy nauczania i rządzenia (str. 315). Władzę nauczania otrzymują biskupi z nakazu Chrystusa Pana: Mt 28,19 (str. 321), a władzę rządzenia otrzymują nie od Chrystusa Pana bezpośrednio, lecz od Papieża, który biskupów jednoczy w kolegium (str. 322).

Autor przechodzi jednak samego siebie dopiero w eklezjologii teologicznej, w tym mianowicie co mówi o Marii w tajemnicy Kościoła. Wpływ Konstytucji dogmatycznej o Kościele „Lumen Gentium” n. 52—69 ogranicza się do samego tylko włączenia Marii w eklezjologię, a więc do czynnika czysto formalnego. Treść natomiast nie ma nic wspólnego z eklezjologiczną mariologią soborową.

Autor zaprezentował mariologię chrystotypiczną, twierdząc najpierw, że Pan Jezus i Maria Bogarodzica należą do porządku podlegającego prawom szczególnym, całkowicie różnym od naszych (str. 406). Widoczne jest tu echo przebrzmiałych dociekań na temat przynależności Marii do porządku zjednoczenia osobowego, stawiania Marii na wspólnej płaszczyźnie ze Słowem Bożym Wcielonym. Autor twierdzi wprost, że Maria została włączona do porządku Chrystusa (str. 407). Konsekwentnie wnioskuje, że Maria „nie jest członkiem Mistycznego Ciała, lecz Matką” (str. 410). Pragnie jednak ratować obecność Marii w Kościele twierdząc, że Maria jest w całym Ciele Mistycznym, ponieważ Matka jest w Synu, jako ciało jego ciała i kość jego kości (tamże).

Książkę zamyka się z uczuciem zawodu. Autor nie stanął na wysokości zadania. Nie napisał neoscholastycznej eklezjologii posoborowej, lecz Sobór Watykański I nakleił jako etykietę na własnych, dziwnie zacieśnionych poglądach. Widoczne jest to zarówno w eklezjologii apologetycznej jak i dogmatycznej. W tej ostatniej właśnie nie pojął obecności Marii w tajemnicy Chrystusa i Kościoła. Obecności Matki w Kościele, która sprawia, że do Polski ciągną rzesze chrześcijan z Zachodu, aby się ogrzać przy ognisku polskiej religijności, bo Polacy, Matki z Domu Dzieci Bożych nie wygnali.

† Julian Wojtkowski

A. SANTOS HERMANDES SJ. IGLESIAS DE ORIENTE. Repertorio Bibliográfico. Editorial Sal Terrae. Guevara 20. Santander 1963 ss. 759.

Pod powyższym tytułem oficyna wydawnicza Sal Terrae Katolickiego Uniwersytetu Comillas (Santander — Hiszpania) opublikowała drugi tom bibliografii dotyczącej kościołów Wschodu. Książka dzieli się na 3 duże części: Kościoły prawosławne, Kościoły wschodnio-katolickie i ruch ekuumeniczny.

W części pierwszej (Kościoły prawosławne) Autor daje recenzje i omówienia około 800 dzieł dotyczących dziejów i doktryny sześciu następujących Kościołów: nestoriańskiego, armeńskiego, koptyjskiego, etiopskiego, syro-jakobickiego i bizantyjskiego. Zwraca szczególną uwagę na znaczenie rozdziałów poświęconych bibliografii najbardziej charakterystycznych cech doktryny (jak prymat, filioque, mariologia i epikleza), jak również dotyczących duchowości bizantyjskiej (między innymi świętej góry Mont-Athos, ikony* itd.). Trzy rozdziały zostały poświęcone dziejom cesarstwa otomańskiego: patriarchatowi ekumenicznemu, Grecji i Bułgarii. Z pożytkiem czyta się również bibliografię dzieł nt. Kościołów Albanii, Jugosławii i Rumunii.

Część druga (Wschodnie Kościoły katolickie) zawiera krótkie streszczenie ponad 600 dzieł dotyczących wschodnich Kościołów katolickich według poszczególnych obrządków, a mianowicie: chaldejskiego, antiocheńskiego, aleksandryjskiego, ormiańskiego i bizantyjskiego; według ksiąg liturgicznych, a także według wschodniego prawa katolickiego (źródła, dawna dyscyplina nowe ustawodawstwo).

W części trzeciej chodzi o bibliografię 800 dzieł nt. soborów zjednoczeniowych (Efezkiego, Chalcedońskiego, Lyońskiego II, Florenckiego oraz Watykańskiego I i Watykańskiego II), a także odnośnie do współczesnego ekumenizmu (Anglikanie, Światowa Rada Kościołów, ekumenizm luterkański, prawosławny i katolicki).

Zamieszczony na końcu książki alfabetyczny spis autorów ułatwia poszukiwania.

Jakie nasuwają się uwagi. Przede wszystkim bibliografia trzeciego rozdziału, będąca w pełni rozwoju, zwłaszcza gdy chodzi o Sobór Watykański II, nie mogła być kompletna i została omówiona bardzo pobieżnie. Z przyjemnością natomiast odnajdujemy nazwisko J. Issaverdensa, mechitarysty¹ smyrneńskiego z Wenecji, znanego z badań nad historią i liturgią ormiańską. Wśród jego dzieł, takich jak: „Armenia and the Armenians”, „The Armenian Ritiual” i „The Sacred Rites and Ceremonies of the Armenian Church” zabrakło jednak interesującej publikacji „Planches de l'histoire de l'Arménie”. Venise 1885 (Ryciny dziejów Armenii. Wenecja 1885). Z drugiej strony nie ściśle jest twierdzenie, że liturgiczne księgi ormiańskie, jakie znamy na Zachodzie, są wydane jedynie w języku angielskim (s. 412), ponieważ sam Issaverdens opublikował po francusku dziełko „Rites et cérémonies de l'Église arménienne”. Venise 1876 (Obrządki i ceremonie Kościoła ormiańskiego. Wenecja 1876).

¹ Mechitarzyści, benedyktyni ormiańscy prowadzący duszpasterstwo wśród katolickich Ormian i uprawiający działalność kulturalną i naukową. Nazwa pochodzi od imienia kapłana ormiańsko-katolickiego, Mechitara (1676—1749), który założył w Konstantynopolu w r. 1701 zgromadzenie zakonne oparte początkowo na regule św. Antoniego, a od 1711 r. na regule św. Benedykta.

Można też było przytoczyć inne dzieła w językach zachodnich, wyjęte choćby z „Catalogo delle pubblicazione dei Padri Mechtaristi”. San Lazzaro. Venezia 1960. Tak samo stanowi pewną lukę wśród bibliografii dotyczącej dziejów misji katolickich na Wschodzie brak np. pozycji C. da Terzorio „Storia delle Missioni Cappuccine. Romae 1913—1925. Jeśli zaś chodzi o Dominikanów, Hernández nie wie nic o „Fratres Unitores” i ich działalności misyjnej w Armenii. Inna mała luka na s. 182: należałoby tu dorzucić nazwisko M. Gelzera autora książki „Geistliches und Weltliches aus dem tuerkisch-griechischen Orient”. Berlin 1900 (Życie cywilne i religijne Bliskiego Wschodu grecko-tureckiego); P. von Muelinena, autora studium na temat Kościoła łacińskiego w cesarstwie otomańskim „Die lateinische Kirche im tuerkischen Reich”. Berlin 1903; F. Berlin. Histoire de la latinité de Constantinople. Paris 1894 (Historia łacińskości Konstantynopola), gdzie napotykamy sporo danych z zakresu eklezjologii. Jednak najpoważniejszą lukę stanowi pominięcie książki M. Kawerau traktującej o związkach zachodzących pomiędzy Ameryką a Kościołami wschodnimi: „Amerika und die orientalischen Kirchen”, jaka ukazała się w wydawnictwie Waltera de Gruyter w Berlinie w r. 1958.

Nie mniej bibliografia sporządzona przez Hernándezesa jest dziełem imponującym. Rzuca się w oczy przede wszystkim szerokość tematyczna dzieła. Autor przyjął bowiem zasadę informowania niemal o wszystkim, co dotyczy Kościołów wschodnich, ich doktryny lub działalności. Ta szeroka koncepcja tematyki „Bibliografii Kościołów Wschodu” wydaje się słuszna i uzasadniona; stanowi ona bez wątpienia pozycję niezbędną dla szybkiego zorientowania się w bibliografii każdemu, komu bliskie są sprawy chrześcijańskiego Wschodu.

ks. Edmund Przekop

MICHEL A. PEGG, *A Catalogue of German Reformatiin Pamphlets (1516—1546) in Libraries of Great Britain und Ireland, Baden-Baden 1973, ss. 339, Bibliotheca Bibliographica Aureliana t. 45.*

Prezentowany katalog zawiera 4016 druków przywódców i pisarzy reformacyjnych, wydanych na przestrzeni 30 lat a znajdujących się w 22 bibliotekach brytyjskich. Na całość tomu składa się słowo wstępne, wprowadzające w całość problematyki, bibliografia wydanych i opracowanych już druków z tego czasu, spis bibliotek zawierających w swych zbiorach druki, sam katalog, index wydawców, drukarzy i tłumaczy oraz index proveniencji.

Obecnie wydany katalog był pierwotnie zamierzony jako skatalogowanie tylko druków reformacyjnych znajdujących się w Narodowej Bi-